

VE SLUŽBÁCH PAMĚTI NÁRODA

K OSMDESÁTÝM NAROZENINÁM D. S. LICHAČOVA

Dne 15. listopadu 1986 se Dmitrij Sergejevič Lichačov, nejvýznamnější představitel sovětské literárněvědné medievalistiky poválečného období, dožívá osmdesáti let.

Počátky vědecké činnosti akademika Lichačova spadají ovšem už do přelomu 20. a 30. let. Leningradskou univerzitu absolvoval ve dvou oborech. Pro obor románských a germánských literatur napsal Shakespear v Rusku v 18. století, studium ruské literatury ukončil prací Povědky o patriarchu Nikonovi. Vědecké činnosti se pak věnoval po celý život. Od r. 1938 pracoval v leningradském Institutu ruské literatury AV SSSR, po válce krátce působil jako profesor na leningradské univerzitě (v letech 1946—1955). Těžiště jeho činnosti bylo však ve vědeckých ústavech AV SSSR v Leningradě, kde od r. 1938 byl členem oddělení staré ruské literatury a od r. 1954 jeho vedoucím. V té době stál D. S. Lichačov i u zrodu periodického sborníku Trudy Otdela drevnerusskoj literatury, který dosáhl již bezmála 40 svazků. Jeho odpovědným redaktorem se stal od r. 1955. Významný byl rovněž podíl D. S. Lichačova na zpracování kapitol o staré ruské literatuře pro mnohosvazkové akademické dějiny ruské literatury.

Dmitrij Lichačov rozvíjel ve své badatelské činnosti dílo nejlepších představitelů nejen ruské a sovětské literární vědy, ale i filologie v klasickém smyslu slova, zejména při vydávání staroruských památek. Není dnes už snad významnější dílo staroruské literatury, na jehož vydání by se nepodílel a jemuž by nevěnoval buď samostatnou monografii, nebo časopiseckou studii. Svou kandidátskou a později i doktorskou disertaci věnoval ruskému letopisectví. Z prací s tematikou Slova o pluku Igorově by dnes bylo možno sestavit malou knihovnu... Úplný soupis jeho prací za léta 1935—1966, pořázený M. A. Salminovou, přináší sborník nazvaný Dmitrij Sergejevič Lichačov (Moskva, Nauka 1966, s. 28—75; úvodní stať k němu napsala V. P. Adrianovová-Peretcová). Sborník byl vydán k jeho šedesátinám. Bibliografii Lichačovových prací za léta 1966—1975, kterou rovněž zpracovala M. A. Salminová, najdeme ve sborníku Kulturnoje nasledije Drevnej Rusi (Moskva, Nauka 1976, s. 432—453) s úvodní statí L. A. Dmitrijeva, J. S. Lurjeho a A. M. Pančenkova.

Paralelně se zkoumáním a vydáváním storuských památek řešil D. S. Lichačov i celou řadu teoretických otázek, které postupně vyvstávaly před sovětskou literárněvědnou medievalistikou. Nejprve to byla problematika vzniku ruské literatury, jejího vztahu k folklóru a jejího místa mezi středověkými literaturami té doby. Těmto otázkám věnoval studii Voznikovenije russkoj literatury (Moskva 1952). Nové pohledy na problematiku a její prohloubení přináší i pozdější monografie Razvitije russkoj literatury 10—17 vekov. Epochi i stilj (Leningrad 1973), kde zejména otázky mezinárodních souvislostí, vlivů a meziliterárních vztahů jsou řešeny nově i ve srovnání s předchozími Lichačovovými studiemi o jihoslovanských vlivech v ruské literatuře 14. a 15. století. V této souvislosti je pozoruhodná šíře a komplexnost pojmání středověké kultury jako celku, z něhož nelze izolovaně vytrhovat literaturu, filozofii, výtvarné umění či architekturu, ba ani kulturu lidovou. (Srov. stať Nekotoryje

zadači izučeniya vtorogo južnoslavjanskogo vlijaniya v Rossii. In: IV Meždunarodnyj sjezd slavistov. Doklady, Moskva 1960, a knihu Kul'tura Rusi vremeni Andreja Rubljova i Jepifaniya Premudrogo, Moskva-Leningrad 1962.)

Vědecké dílo D. S. Lichačova vzbuzuje obdiv nejen svým rozsahem, ale zejména tím, s jak hlubokým pochopením a přirozenou autoritou tento vědec už po několik desetiletí sjednocuje úsilí sovětské poválečné medievalistiky o systematické vyhledávání, publikování a analýzu všech staroruských památek, jejichž poznání a popularizace vytvářejí zcela nové kvality v kulturním povědomí široké veřejnosti v SSSR i za hranicemi. Pozoruhodné jsou nejenom Lichačovovy vlastní edice, komentáře a analýzy staroruských památek, ale především to, že jeho práce slouží jako vzor pro celou editorskou školu. Velkou pozornost přitom Lichačov věnuje i otázkám metodologickým. Po řadě přípravných studií zobecnil své zkušenosti s vydáváním staroruských památek v knize *Tekstologija* (Moskva-Leningrad, AV SSSR 1962), která přinesla základní normy pro editorskou činnost nejen v SSSR, a přispěl tak k tomu, aby se textologie stala „samostatnou, a nikoli ‚pomocnou‘ vědní disciplínou“, jak svůj cíl zformuloval v předmluvě ke knize. O potřebnosti a popularitě této práce svědčí i skutečnost, že do dvou let vyšlo zkrácené vydání upravené pro praktické potřeby (*Tekstologija. Kratkij očerk*, M.-L., Nauka 1964).

Sedesátá léta jsou obdobím, kdy D. S. Lichačov začíná přistupovat k širše koncipovaným analýzám, k teoretickému zobecnění poznatků získaných za léta soustavného studia jednotlivých památek staré literatury. Prvním jeho dílem, které má tyto znaky, je studie *Čelovek v literature Drevnej Rusi* (Moskva 1958, 2. vyd. 1970; česky Praha, Odeon 1974), kde je zkoumáno, jak postupně prohlubování literárního zpodobování člověka, jeho psychiky a individuálních rysů povznáší jednotlivá díla staré literatury na stále vyšší uměleckou úroveň. Tato kniha „znamená krok od historie literárních památek k historii stylů. Jsou to první vědecké dějiny stylů staroruské literatury za sedm století její existence“. (Kul'turnoje nasledije Drevnej Rusi, s. 18.) Vrcholným Lichačovovým dílem, které je zároveň jedním z vrcholů současné sovětské literárněvědné teorie, je jeho *Poetika drevnerusskoj literatury* (Leningrad 1967, 2. vyd. Leningrad 1971; česky *Poetika staroruské literatury*, Praha, Odeon 1975). Kniha v určitém smyslu završuje Lichačovovo úsilí vědecky dokázat, že i stará ruská literatura dala světové kultuře vrcholná umělecká díla, a vyvrátit tak dříve rozšířený názor o její menší umělecké hodnotě. Tuto myšlenku pak Lichačov doložil v knize *Velikoje nasledije klassičeskich proizvedenij literatury Drevnej Rusi* z r. 1975, v níž uvádí a analyzuje jen ty staroruské památky, které pokládá za součást literatury světové. Za *Poetiku* byla D. S. Lichačovovi udělena státní cena SSSR za rok 1967 a r. 1970 byl zvolen řádným členem AV SSSR.

Poetika staroruské literatury jako by uzavírala velkou životní etapu Lichačovova díla. V následujících desetiletích dostává jeho činnost poněkud jiné zaměření. Zdá se, že nyní dává akademik Lichačov své bohaté zkušenosti, znalosti i své vytříbené teoretické myšlení do služeb celé široké kulturní obce v SSSR. Veškeré své úsilí zaměřuje na to, aby se umělecký odkaz minulosti stal obecným majetkem sovětské společnosti. Je tedy přirozené, že do jeho díla stále více pronikají i aspekty popularizační, které se vedle činnosti řídicí a koncepční stávají osou jeho současné práce. Pod jeho vedením vyšel r. 1980 první svazek nově pojatých akademických dějin ruské literatury (*Istorija rus-*

skej literatury I, L., Nauka 1980), v němž právě první oddíl Drevnerusskaja literatura přináší řadu nových myšlenek. R. 1984 vychází rozšířená a přepracovaná verze knihy Smech v Drevnej Rusi, kde spolu s M. A. Pančenkem a nově i s N. V. Ponyrkem uvažují v duchu Bachtinovy teorie středověkého smíchu o funkci této kategorie v ruské středověké kultuře. Proti první verzi této knihy (Smechovoj mir Drevnej Rusi, L., Nauka 1976; česky Smích staré Rusi, Praha, Odeon 1984, s ukázkami) je nová studie doplněna o malou antologii staroruských textů. D. S. Lichačov dále rozvíjí i řadu témat, jimiž se vlastně nikdy nepřestával zabývat (soubory statí o Slově o pluku Igorově, řada monografií o staroruském výtvarném umění apod.). Ovšem nejvýznamnější je nyní jeho činnost koncepční a popularizační. Doklady najdeme v řadě článků v časopisech určených široké čtenářské obci (Novyj mir, Naš sovremennik aj.), ale především v činnosti editorské.

Čelné místo mezi současnými sovětskými edicemi staroruských památek (jejichž množství a kvalita vzbuzuje obdiv i závist) zaujímá řada Pamjatniki literatury Drevnej Rusi, zahájená r. 1978 a věnovaná tisícímu výročí vzniku ruské literatury, které připadá na osmdesátá léta. Několik doposud vydaných svazků řady dokládá příkladnou péči editorů o toto dílo (bohatý ilustrační doprovod, citlivý překlad do nové ruštiny, publikovaný paralelně se staroruským textem, poznámkový aparát) a svědčí o promyšlené koncepci vydavatelů, realizujících úkol zformulovaný už v závěrečné pasáži Lichačovovy Poetiky, nazvané Proč máme studovat poetiku staroruské literatury: „Velkým úkolem kulturních historiků různých oborů je rozšiřovat náš rozhled, zejména estetický. Čím je člověk vzdělanější, tím více dovede pochopit a osvojit si estetické dědictví minulosti, tím širší je jeho rozhled a tím více má předpokladů k pochopení a přijetí kulturních hodnot minulosti i přítomnosti. Čím je jeho kulturní rozhled omezenější, tím méně tolerance projevuje vůči všemu novému i „příliš starému“, tím víc je v područí svých navyklých představ, tím je zkostnatělejší, omezenější a podezřívavější. Rostoucí smysl pro kulturní památky, ochota chránit je a shromažďovat, i schopnost být si vědom jejich estetické hodnoty je jedním z nejzávažnějších svědectví kulturního pokroku. Celé dějiny vývoje lidské kultury nejsou jenom dějinami postupného vytváření kulturních hodnot nových, nýbrž i objevováním starých. Rozvoj smyslu pro jiné kultury — i kultury jiných národů — do značné míry splývá s dějinami humanismu, s rozvojem tolerance v tom nejvyšším slova smyslu, mírumilovnosti, úcty k člověku a s potlačováním nenávisť k jiným národům.“ (Poetika, s. 335.)

Jana Jelínková